राजु प्रकृति

नेपालका सुचिकृत आदिबासी जनजातिहरुमध्ये गुरुङ्ग जाति पनि एक हो । आफ्नै भाषा, संस्कृति, सभ्यता र इतिहास भएका गुरुङहरुको थातथलो बर्तमान नेपालको कालिगण्डकीदेखि बुढीगण्डकीसम्मका भू—भागहरु हुन् । गोरखा , लम्जुङ्ग, तनहु लगाएत नेपाल अधिराज्यभर गुरुङ समुदायको बसोबासका साथै हाल आएर त्यस भू-भागबाट बसाईसराईको क्रममा यतिखेर गुरुङहरु नेपाल लगायत छिमेकी मुलुकहरु भुटान, भारतको सिक्किम, दार्जिलिङ्ग, कालिङ्गपोङ्ग देखि देहरादुनसम्म छरिएर र स्थायी रुपमा समेत बसोबास गरिरहेका छन् । पछिल्लो समयमा यू.के., हङकङ लगायत अन्य देशहरुमा समेत स्थायी तथा अस्थायी रुपमा बसोबास गरि रहेका छन् , त्यस बाहेक अमेरिका, क्यानाडा, जर्मन, अष्ट्रेलिया, बेल्जियम, स्वीजरल्याण्ड, फ्रान्स, जापान, कोरिया, रुस, चाइना, मलेशिया, कतार, दुबई, साउदी अरेबिया, मकाउ, बहराइन आदि देशहरुमा समेत बसोबास रहेको छ । अन्नपूर्ण हिमालको सेरोफेरोमा आदिमकालदेखि आफ्नो जातिय सभ्यता र संस्कृतिको बिकाश गराउँदै इतिहासको विभिन्न कालखण्डमा संसारभर फैलिएका गुरुङहरुको आफ्नै मौलिक भाषा,कला, संस्कृति परम्परा रहेका छन् । त्यही ऐतिहासिक सभ्यता र भाषिक तथा साँस्कृतिक पहिचानको संरक्षण र सम्बर्धन गर्दै सबै खाले जातिय विभेद र असमानताको अन्त्य सहित राज्यको हरेक अंग र तह-तप्कामा पहिचान, प्रतिनिधित्व र पहुँच स्थापित गर्ने उद्देश्यले गुरुङहरुले थुप्रै गतिविधिहरु गर्दै आईरहेका छन् ।

गुरुङहरु संस्कृतिले मात्र नभई भाषिक रुपमा पनि धनी रहेका छन् । गुरुङहरु आफ्नो भाषामा तमू भन्दछन् , त्यसकारण तमू भनेको गुरुङ्ग हो । आदिम काल देखि बोलचालीमा प्रयोग हुने शब्द भनेको तमू नै हो , तर तमू समुदायमा खसकारणको प्रभावले गर्दा तमूको अर्थ जान्नेहरुको संख्यामा ह्रास हुदै गएको छ , जसको लागि पनि तमू समाजले भाषिक, धार्मिक तथा साँस्कृतिक अभियानहरु सञ्चालन गर्न जरुरी रहेको छ, त्यस्तै गरी हाम्रा धर्म गुरुहरुको साथै जातिय भेषभुषा, खानपिन तथा परम्परागत मूल्य र मान्यताहरुको संरक्षण तथा सम्बर्धन, प्रचार(प्रसार पनि गर्नुपर्ने कर्तव्य नयाँ पुस्ताको काँधमा आएको छ ।

सदाझैं यस वर्ष तमु (गुरुङ) समुदायले ल्हुल्हो (भेडा वर्ग) को विदाई गर्दै प्र (बाँदर) वर्गको स्वागत गर्दै मनाउने भएका छन् । ल्होसार तमू (गुरुङ) जातिको सामाजिक पर्व हो । ल्होसारको अर्थ नयाँ वर्ष पुष १५ (पन्ध्र) का दिन देश विदेशमा रहनु भएका सम्पूर्ण तमू जातिले उत्साहपूर्वक ल्होसार पर्व मनाउने गर्दछन् । ल्होसार पर्व प्राकृतिक विधि—विधान र सौर्य मण्डलको गतिसँग सम्बन्धित रहेको छ । तमू चि(ज्योतिषशास्त्र) अनुसार १२ वटा पशुपंक्षिको नाममा बाह्र वर्षको एउटा ल्हो कोर (वर्गचक्र) हुन्छ । यहि ल्हो को अनुसार प्रत्येक वर्ष पौष १५ (पन्ध्र) का दिनमा ल्हो (वर्ग) फेरिन्छ । यस वर्ग चक्र अनुसार वर्ग फेरिने दिनलाई ल्होसार नयाँ वर्ग अथवा नयाँ वर्ष भन्ने गरिन्छ । ल्होसार अर्थात वर्गचक्रमा समावेश रहेको पशुपंक्षीहरु क्रमैसँग त□ (घोडा), लु (भेडा), प्र (वादर), च्ह्या (चरा), खि□ (कुकुर), फो (मृग), च्यु (मुसा), ल्वों (गाई), तो (वाघ), ह्वीं (विरालो), सप्ह्र(सर्प—नाग), मुप्ह्र(गरुड—ड्रागन), छन् । तमू चि(ज्योतिशास्त्र) अनुसार शुभ—अशुभ गणना गर्दा ल्हो (वर्ग) मेवा कु(नौ ज्योतिष अंक) र पार्ग (आठदिशा चक्र) को आधारमा गणना गर्दछन् । प्रत्येक ल्हो (वर्ग) मेवा (अंक) र पार्ग (दिशा)को आ—आफ्नो तत्व रहेको हुन्छ । ती तत्वको आधारमा मानसिक लक्षण थाहा पाउन सकिन्छ ।

तमू ल्हो कोर को आधारमा कुन वर्ग ल्हो (वर्ग) मेवा (संख्या) सगँ कुन मत्रिता र कुन शत्रुता हुन्छ भन्ने कुरा हर्नको लागी पार्ग (कुण्डली) मा ८ वटा दशिा चक्र हुन्छन् □ यस ८ वटा दशिा चक्रको पनि आ—आफ्नो तत्व हुन्छन्, जसतै□ मि (आगो), छयू (पानी), च्यो (फलाम), सीं (काठ), ह्यू (आकाश), खै (हावा) स ९माटो र त्हो (पर्वत) हुन् □ ल्हो (वर्ग) अनुसार मानसिको उमेर गनेर त्यसलाई वर्ग चक्रमा भडिा□ र राम्रो नराम्रो जर्ने नजुर्ने, शुभ—अशुभ केला□ र सामाजकि कार्य तथा मृत्यु संस्काररहु गर्ने गर्दछन् □

ल्होसार भनेको तमू भाषमा ल्हो ९वर्ग० सार फेरनि रहेको हुनाले ल्होसारको सामान्य अर्थ वर्ग फेरनि (ल्होतोव) दनि हो □ ल्होसारलाई नयाँ वर्षको रुपमा लनि गरनि्छ □ हमिाली क्षेत्रका जनजाती लगायत तामाङ, शेर्पा र तमूहरुले वर्षलाई वर्गमा नामाकरण गरेको हुनाले नयाँ वर्ष फेरनि दनिहरुलाई ल्होसार भननि्छ □ तबि्बती संस्कृत अिनुसार तोला ल्होसार, सोनाम ल्होसार र ग्याल्बो ल्होसार रहेका छन् □ तमूहरुले प्रत्येक वर्षको पौष १५ को दनि तमू ल्होसार (चाड) मनाउने गर्दछन □ तमूहरुमा ल्होसार लेख्ने भन्ने बारे केही मतान्तर गर्न खोजि□को देखनि्छ □ यो उचति लाग्दैन वद्धिानहरुले ल्होसार भनेको तबि्बती भाषको तत्सम हो □ छोर भनेको तमूभाषमा तदभव हुन् भनेका छन् □ तत्सम र तदभव को लवज मात्र फरक हो, अर्थ □उटै हुन्छ भनेका छन् र बुझ्नुपर्ने वषिय के हो भने कुनै पनि भाषाको □उटा शब्दलाई सापेक्षतिरुपमा वभिन्नि भाव , अर्थमा र दृष्टकिोणमा प्रयोग गर्न सकनि्छ , त्यो नै महत्वपूर्ण हुने गर्दछ □ तमूहरुको वर्ग फेरीने दनिलाई ल्होतोव, ल्होसार र ल्होछार जे लवाजमा भनि□ता पनि यसको भाव अर्थ □क समय समिाबाट अर्को समय समिामा जाने प्रक्रया हो □ कुनै पनि प्रक्रयामा आफ्नो वशि्वासको परम्परा, भाषा , संस्कार, संस्कृती पहलि्याउने साधन र श्रोतमा नहिति रहेको हुन्छ □ यसमा जातयि इतहिास समावेश हुन्छ □ तमू गुरुङको भाषा, धर्म, संस्कार, संस्कृत□उटै हो भने बुझाई पनि □उटै रहेको छ □

तमू/गुरुङ जातकिो महान चाड ल्होसार पर्व प्राकृतकि वधिवधिान अन्तर्गत वशिेष गरी सौर्य मण्डलको गतसिँग सम्बन्धति रहेको छ □ तमू / गुरुङबचि (ज्योतषि शास्त्र) अनुसार १२ (बाह्र) वटा वभिन्नि पशुपंक्षीहरुको नाममा □उटा वर्ग चक्र (ल्होसार) हुन्छ □ प्रत्येक वर्ष □उटा पशु वा पंक्षलिे त्यस वर्षको पहचािन नर्धिारण गर्ने गर्दछ □ त्यस वर्षको ३६५ दनि भति्र जन्मि□का वालबालकिाको वर्ग □उटै हुन्छ □ प्रत्येक १२ वर्षपछि वर्गक्रम दोहोरनि्छ □ तमू ल्होसार धर्म गुरु र प्रख्यात व्यक्तति्वको नाम नभई प्राकृतकि सौर्य मण्डलको गतकिो आधारमा परविर्तन हुने गर्दछ □ संसारको चराचर जगत सूर्य र प्रकृतकिो आधारमा रहेको छ □

ल्होसार पर्व प्राकृतकि गतसिँग सम्बन्धति रहेको हुनाले र अनादकिालदेखि रहेको हुनाले यो कहलिेदेखि शुरु भयो भन्ने तथिमिति निक्योिल भ□को छैन □ वर्ग परक्रिमा पृथ्वीले सूर्यलाई परक्रिमा गर्दा दाँयादेखि बाँया घुमेजस्तै ल्होकोर (वर्ग चक्र) परविर्तनको क्रम पनि दाँयादेखि बाँया घुम्ने गर्दछ □ लहरा पनि थाक्रोमा माथि चढ्दा दाँया देखि बाँया घुमेर माथि चढ्छ □ ल्हो परविर्तन पुष १४ गतेको मध्यरातीबाट गुरु पुरोहतिहरुले स्वस्ती—शान्ति पूजा गरी शुरु गरनि्छ □ पूर्वीय मान्यता अनुसार सूर्य उदायसँगै दनि प्रारम्भ मानि□को हुनाले ल्होसार पनि सूर्य उदायसँगै सुरु हुन्छ भन्ने मान्यता रहेको छ □ ल्होसार प्रकृतसिँग सम्बन्धति भ□को हुनाले यसमा मानव जीवन असल हुनाको लागि प्राकृतकि जगत (पर्यावरण) असल हुनुपर्छ भन्ने सन्देश छ □

ल्होसारको अवसरमा राती १२ बजे पच्यूले छयोबा त्हें, क्ल्हेबृले थासों र लामाले छयू त्हें् गरेर स्वीती—शान्ति, सह ९साधन र आयु साधन गर्छन □ श्रद्धालुहरुलाई गुरुपुरोहितिहरुले पुरुषलाई नौसरो ९ गाँठो (ख्येकु) को नाममा र महिलालाई सात सरो ७ गाँठो (माङी) को नाममा प्हंठैरु—रुपा—रीपा (बेसार र खरानीमा रंगा□को धागो) गलामा बाधी "सुख—शान्त, धन, मान र स्वास्थ् लाभ होस्" भनि आसमिाला (शुभकामना) दिन्छिन् □ अन्य जनसमुदायले □क आपसमा आसमिाला भन्दै शुभकामना आदन प्रदान गर्दछ □ यो धर्मकि विश्विासको विशिेषता हो □

ल्होसारको महत्वपूर्ण विशिेषता सामुदायकि भावनामा आधारति भ□कोले त्यस दिन स्यौकैं (सह—भोजन) आयोजना गर्छन □ उहलि गाँउ ठाउँका युवा(युवतीहरुले विभिन्नि चाडवाड, उत्सव र अवसरमा मलिर जम्मा गरेको पेशा तथा □क आपसको सहभागितामा उठाइ□का खाध सामाग्रीहरु जम्मा गरी गाँउका सबै मानसिहरु □क ठाउँमा जम्मा भई □कै ताउलोमा पका□को सह(भोजन गर्ने सामुदायकि भावनामा आधारति सामाजकि विशिेषता हो □ सह-भोजनमा सये क्ल्ये (भुमकिो मालकि), त्होये क्ल्हे (मौलाको मुखयिा), म्हग्रिेचोक (भद्र—भलादमी), इङमिाये क्ल्हे (ज्योतषि), ह्योंदोये क्ल्ये (गुरुपुरोहति), उमङिह्ठीमा (आमा समूह), रमिैं फ्रेमै (युवा—युवती), हजें म्हजिें (ईष्टमति्र) आगुमै—थुमै (साथीभाई) प्ह्रेंमै (पाहुना) हरु सहभागी हुन्छन् □ यस चाडले सामाजकि सौहाद्रता, सामुदायकि भावना र सहयोगको भावना बढाउछ □ तमू ल्होसारमा मलिजिुली हाँसी खुशी सुखस्दुख □क आपसमा बाँड्छन् , सगै खान्छन् , पँउिछन् र नाच-गान, खेलकुद गरी भरपूर मनोरञ्जन लनिै गर्दछन □ तमूहरु मलिनसार र रमाइलो हुन्छन् "□कता नै बल हो " तमू लहोसारको मूल सन्देश □ ल्होसारमा भाई—चाराको लागि □क आपसमा आसमिाला (शुभकामना) आदान—प्रदान गर्ने गर्दछन □

ल्होसारका दिन पच्य क्ल्हेबृ लामाहरुबाट स्वस्ती—शान्तिको पूजा गरी कुशल मंगल प्राप्तिको लागि क्रमि (घ्यूदीप) बालेर कुलपतिृलाई क्यूफुई (चोखो पानी), च्यू (अक्षेता), भेटि—घाटी पैसा, कैंफुई (चोखो भात) ट्हाफुई (चोखो तउिन), प्हाफुई (चोखो जाडँ) र फलफुल चढाई स्युउरी धुप—साल—धुप बालेर सलि्दोनाल्दो ९समिभूमें० देवी—देवताको पूजा गर्छन □नया , राम्रो लुगा लगाई मीठो खाने कुरा बना□र आफु घर-परविार र आफन्तहरुलाई खुवाउँने गर्दछन □ आज—भोली तमू ल्होसार शहर—बजारमा भब्य समारोहका साथ सम्पन्न गर्ने गरि राजनीतकि नेता, बुद्धजीिवी समाजसेवीहरु समेतलाई नमिन्त्रणा गरी राजनीतकि र सामाजकि चेतना जगाउने काम समेत भ□को देखनि्छ □ ल्होसार पर्वले तमूहरुलाई वर्षभरमिा □क ठाउँमा भावनात्मक रुपमा उभनि समय प्रदान गरेको छ □

तमू ल्होसारमा नयाँ वर्गले सूर्यको गतलिाई पछयाउँछ □ सूर्य पृथ्वीको दक्षणिी गोलार्धको मकर रेखा पुगेर उत्तरी गोलार्धको कर्कट रेखा तरि फर्कनिे दनि

गुरुङ तमू भाषमा ङखोर अथवा ङहिमादँवामा ल्होसार पर्व मानि□को छ □ जब सूर्य उत्तरायण हुन्छ त्यस दिनदेखि पृथ्वीको उत्तरी गोलार्धका सूर्यको किरण सोझिन थाल्छ अथवा रात छोटो दिन लामो हुदै जाने गर्दछ □ आषढ १५ गते रात छोटोर दिन लामो हुने दिन हो भने पुस १५ रात लामो र दिन छोटो हुने दिन हो , तमू ल्होसार पूर्वीय वेदाङ्ग वैदिक संवत् र पश्चिमेली खगोल शास्त्री □वम् भूगोलविद्हरुले भने अनुसार ३० डिसेम्बरका दिन छोटो रात लामो हुन्छ भन्ने मान्यताको नजिक पर्दछ प्रत्येक धर्म समुदायको नयाँ वर्ष फेरिनि तिथिमितिकि दिनहरु आ–आफ्नै छन् □ त्यस्तै जनवरी पहिलो तारिख इसाई धर्म अनुसार नयाँ वर्ष मान्दछन् □ वि□ स□ अनुसार बैशाख १ गते, चिनीयाँ संवत अनुसार फेब्रुअरीमा नयाँ वर्ष मनाउँछन् भने आश्विन महिनामा नेवार जातिको भिन्तुना मनाउँछन् □ नेपालका विभिन्न जात जातिहरुका आ–आफ्नै उत्सव र पर्वहरु रहेका छन् □ तिब्बती समुदायको तोला ल्होसार, सोनाम ल्होसार र ग्याल्वो ल्होसार छन् □ तमु जातिले मान्ने पर्व पुष १५ लाई तमू ल्होसार पर्ब भनिन्छ □ यस दिनलाई तमू संस्कृती अनुसार जीवन साथी रोज्ने प्रेम दिवसको रुपमा हर्ने गरि□को पनि छ □ गुरुङहरुमा ल्होसार लेख्ने कि ल्होछार लेख्ने सवाल रहेकोले तिब्बती भाषको ल्होसार शब्द गुरुङ भाषामा तद्धव भ□को ल्होसार शब्द नै उचित हुन्छ भन्ने प्रा.डा. जगमान गुरुङको भनाई रहेको छ □ तमू ल्होसारको सास्कृतिक, सामाजिक, प्राकृतिक र आर्थिक विशिषताहरु छन् □

कार्यक्रम “हाम्रो सम्पदा ” मा प्रसारित समाग्री

लेखक: रेडियो पर्यावरण १०४.२ मेगाहर्जमा कार्यरत हुनुहुन्छ □